

Паэзія па-над усім

Што агульнага, здавалася б, можа быць паміж знакамітым французскім паэтам смутку і кахання Гіёмам Апалінэрам і лірыкам занядбанага тады Паўночна-Заходняга краю Карусём Каганцом? Абодва — атожылькі з аднаго караня старадаўняга шляхецкага роду, нашчадкі паўстанцаў 1863—1864 гг. Цягам сваіх нядоўгіх жыццяў яны неслі паэзію ў сэрцах, жылі ёю...

Анансавана ў Францыі!..

Французскі часопіс «Ле суарэ дэ Пары» (Парыжскія вешчары) заснаваны Гіёмам Апалінэрам у 1912 годзе. А сёлету ў выданні за 9 верасня быў надрукаваны артыкул Філіпа Банэ пра тое, што Апалінэра... сустракаюць у Мінску! Паведамлялася: у Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры мае адбыцца выстаўка, прысвечаная 140-годдзю знакамітага французскага класіка. Ідэйным натхняльнікам падзеі стаў Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол Рэспублікі Беларусь у Вялікабрытаніі і Паўночнай Ірландыі Ірландыя з 1995 да 2000 года Уладзімір Шчасны, які сёння шырока вядомы як публіцыст, навуковец, мовазнаўца.

«Літаратура заўжды ідзе побач з гісторыяй, дае магчымасць асэнсаваць і перасэнсаваць тое, што адбылося калісьці і адбываецца цяпер», — дзялілася разважанымі падчас экскурсіі куратар праекта Эліна Свірыдовіч. Часовая літаратурна-дакументальная выстаўка пад назвай «Кастравіцкія» адлюстроўвае гісторыю і сучаснасць Айчыны. Увасобіў ідэю мастак Генадзь Істы. Першае, што бачыць наведвальнік экспазіцыі, — вялізнае сэрца Беларусі, ад якога ў розныя бакі — іншыя краіны разыходзяцца крывяносныя сасуды. Род Кастравіцкіх у XIX стагоддзі даў свету дзве выбітныя постаці, якія паўплывалі на развіццё не толькі беларускай, але і сусветнай літаратуры і культуры. На цэнтральнай вітрыне прадстаўлены і радавод, і гербы знакамітага шляхецкага роду. Выява на адным з іх і паслужыла ўтварэнню прозвішча Кастравіцкія: «кастравец» значыць крж.

Лічыцца, што род Кастравіцкіх вядзе пачатак з Вялікага Ноўгарада, дзе прадстаўнікі славянскай дынастыі займалі адказныя дзяржаўныя пасады. Адзін з вядомых прадстаўнікоў знакамітага шляхецкага роду ў XV стагоддзі быў скарбнікам мсціслаўскага манастыра. У XVII стагоддзі род раздзяліўся на два адгалінаванні. Продкі Каруся Каганца належалі да герба «Бамбіза», а Гіёма Апалінэра — да герба «Вонж» (што значыць «вуж»).

Апалінэр — Апалінар

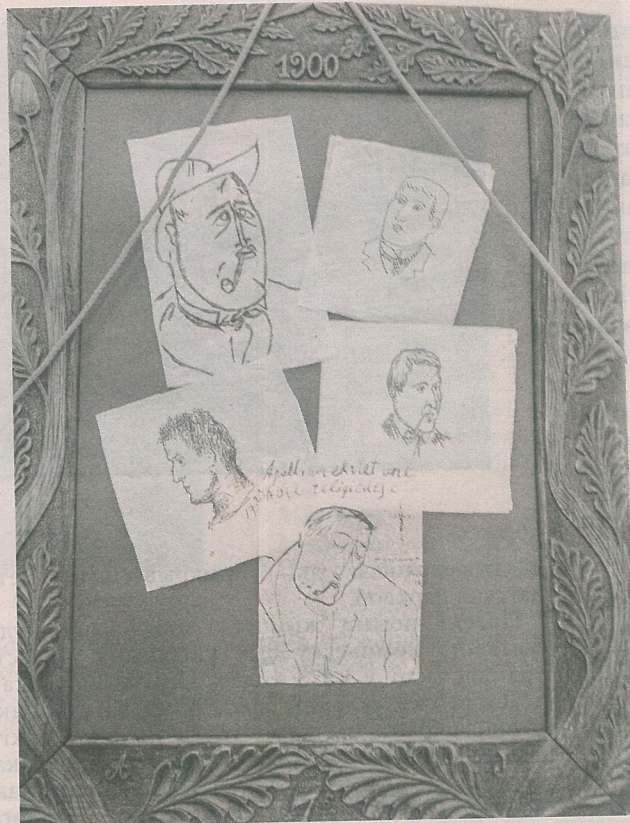
Свет звяк успрымаць Гіёма Апалінэра французскім паэтам. Але ж першая яго паэма, якая з'явілася ў друку ў 1902 годзе ў французскім часопісе, была падпісана... Вільгельм Кастравіцкі! А маці яго, Анхеліка Кастравіцкая, была дачкой удзельніка паўстання 1863—1864 гадоў. Самае ж цікавае ў тым, што дзед Апалінэра быў афіцэрам рускай арміі, які змагаўся ў баку паўстанцаў! Пасля быў вымушаны разам з сям'ёй пераехаць у Еўропу. Гіём — Альберт — Уладзімір — Аляксандр — Апалінары Кастравіцкі, альбо Гіём Апалінэр, узяў свой псеўданім у гонар дзеда — паўстанца Апалінэра.

Сябрамі Апалінэра былі Пабла Пікаса, Андрэ Брэтон, Андрэ Дэрэн, Жан Както, Анры Русо, Марк Шагал ды іншыя прадстаўнікі творчай багемы. Мастакі з суполкі Манпарнас (удзельнікам якой быў і Апалінэр) сустракаліся ў парыжскай кавярні «Ратонда». Інсталяцыйны фрагмент экспазіцыі ўзнаўляе частку кавярні, дзе паэты і мастакі бавілі час: сціплы круглы стол і крэслы вакол яго, на абрусе пад кубачкамі з кавай і вакол іх раскіданыя сурвэткі. Па версіі мастака Генадзя Чыстага, менавіта на сурвэтках і малявалі партрэты Апалінэра яго сябры, бо што больш прыдатнае да гэтага магло быць пад рукой у наведвальніка вулічнай кавярні?.. Зборны партрэт Апалінэра, складзены з малюнкаў на сурвэтках, упрыгожвае выстаўку. На іншым партрэце Апалінэр выяўлены ў вайсковай форме — тут адбыўся факт яго біяграфіі: у 1914 годзе паэт дабравольцам пайшоў на фронт, дзе быў сур'ёзна паранены асколкам снарада. Незадоўга да смерці, у 1917 годзе, у прадмове да п'есы «Сасцы Тэрэсія» Апалінэр тэарэтычна абгрунтаваў і даў назву плыні ў мастацтве — «сюррэалізм».

Праменьчык святла для суайчыннікаў

У той час, як дзед Апалінэра ў эміграцыі ратаваўся ад пераследавання за ўдзел у паўстанні, бацька Казіміра Кастравіцкага, Караль, адбываў пакаранне ў ссыльцы ў Сібіры, у Табольска, дзе ў 1868 годзе і нарадзіўся будучы паэт. У 1874 годзе сям'я Караля вярнулася на Беларусь, але была пазбаўлена радавога маёнтка Малыя Навасёлкі, які знаходзіўся пад Койданавам (сучасны Дзяржынск). Казімір стаў студэнтам Мінскага гарадскога вучылішча, потым вучыўся жывапісу і скульптуры ў Маскве. У 1883 годзе ў друку з'явіліся яго паэтычныя творы, а ў 1904 годзе пабачыў свет зборнік паданняў і казак, укладальнікам якога стаў Казімір Кастравіцкі. Пасля пад псеўданімам Карусь Каганец ён надрукаваў цэлы шэраг паэтычных і драматычных твораў. Быў ён і адным з арганізатараў Беларускай сацыялістычнай грамады. За палітычную дзейнасць Карусь Каганец быў неаднаразова асуджаны і зняволены. Нястачы і пераследаванні адмоўна адбіліся на яго здароўі: у 1918 годзе (як, дарэчы, і Гіём Апалінэр) ён памёр, пахаваны ў вёсцы Вялікія Навасёлкі, недалёка ад Дзяржынска. На магіле ўсталяваны помнік, сюды часта завітваюць экскурсанты і аматары творчасці паэта.

Дамінантай экспазіцыі, прысвечанай гэтай славутай постаці, з'яўляецца партрэт, выкананы ўнучатай пляменніцай Каруся Каганца Іалантай Леў-Осцік Кастравіцкай, у замужжы

Партрэты Гіёма Апалінэра, намалёваныя манпарнасаўцамі.

Мачарскай. Выява пісьменніка запамінальная найперш выразам яго вачэй: надзвычай засяроджаныя, разумныя, яны, здаецца, працінаюць наскрозь. Разуменне смутку, які чалавек вымушаны зведаць на працягу жыцця, нястач, якія часта з'яўляюцца яго спадарожнікамі, надзвычайна вострая душэўная прага святла, спагады і дабрыні да лёсаў сваіх суайчыннікаў — усё гэта адбілася на сур'ёзным твары Каруся Каганца. Дарэчы, гэта вельмі трапны псеўданім для чалавека, які шмат зрабіў для развіцця грамадскага і адраджэнскага руху на Беларусі («каганец» — прыстасаванне для асвятлення).

Праз дакументы, прадстаўленыя ў экспазіцыі, можна меркаваць, наколькі чутым быў творца да сваіх блізкіх. «Дарагая Ганнулька, Ганнульчэка любімая...» — з гэтых ласкавых зваротаў пачынаў ён зазвычай лісты да жонкі Ганны Кастравіцкай, пяшчотныя словы знаходзіў і для дзяцей. На лістах Карусь Каганец рабіў і малюнкi. Ёсць у экспазіцыі работа Каганца «Беларус XIX стагоддзя», якая ўражае дакладнасцю дэталю, трапнасцю вобраза. Маляваў ён, хутчэй за ўсё, з натуры.

Праз стагоддзі ў сёння

Род Кастравіцкіх працягваецца і сёння, у іншых краінах і з іншымі прозвішчамі. Джэрэмі Мачарскі, падданы Злучанага Каралеўства Вялікабрытаніі і Паўночнай Ірландыі, з'яўляецца нашчадкам Каруся Каганца па матчынай лініі. Далейчык дапамог музею больш глыбока даведацца пра сувязі паміж Карусём Каганцом і Гіёмам Апалінэрам. Джэрэмі — аўтар кнігі, якія нядаўна пабачылі свет у Лондане: «*The Flight of Eagles*» («Палёт арлоў») і «*A man of Power and a Goblin on a Fork*» («Асілак і гарэза»). Гэта кнігі пра продкаў Джэрэмі. А дметна, што ў англійскай мове выраз «*a Goblin on a Fork*» з'яўляецца ідыёмай і азначае непаседлівага, няўрымслівага чалавека. Менавіта так у сям'і называлі маці Джэрэмі Іаланту, якая і пазнаёміла сына з гісторыяй роду. «Спрадвеку гэта быў вынаходлівы, няўрымслівы род летуценнікаў, лідараў, змагаюць і патрыётаў з глыбока ўкаранёным пачуццём абавязку, адданасці веры, сям'і — і ў іх асароддзі, калі дазвалялі і натхнялі абставіны, струменіла паэтычная плынь», — пісаў Джэрэмі ў кнізе «*Poetry in the Blood*» («Паэзія ў крыві»). Выданне гэтае ўяўляе сабой сямейны паэтычны пантэон, тут распавядаецца пра Кастравіцкіх у іх развіцці. Джэрэмі сабраў творы Гіёма Апалінэра, Каруся Каганца і іх нашчадкаў: дачок малодшага брата Каруся Каганца — Амброзія Кастравіцкага — Марыі і Барбары Леў-Осцік Кастравіцкіх, Самуэля Анджэя Леў-Осцік Кастравіцкага, старэйшага сына Амброзія, Іаланты Мачарскай. Пісалі яны па-польску і па-англійску. Іаланта перастварыла вершы Апалінэра і Каруся Каганца па-англійску. У выданні вершы прадстаўлены не толькі ў перакладах, але і на тых мовах, на якіх былі напісаныя.

Джэрэмі Мачарскі марыць пра тое, каб наведаць Беларусь, пабываць на магілах знакамітых продкаў. З-за пандэміі ён пакуль не змог гэта ажыццявіць, але даслаў відэазварот для наведвальнікаў выстаўкі. Спецыяльна для яе быў зроблены дакументальны 6-хвілінны фільм, кадры якога перадаюць атмасферу Парыжа пачатку XX стагоддзя. У ім гучыць знакаміты верш Апалінэра «Мост Мірабо» — спачатку пераствараны па-беларуску, а потым у выкананні самога аўтара.

Партнёрамі праекта выступілі Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, Беларускі дзяржаўны архіў літаратуры і мастацтва, Нацыянальная бібліятэка Беларусі, Рэспубліканскі цэнтр нацыянальных культур, Галерэя «Прадмесце». Наведаць экспазіцыю можна да 10 кастрычніка.

Яна БУДОВІЧ, фота аўтара